

Welige tafelen in de schilderkunst

Het stilleven

Nu slapen de sterren en ligt de maan te rusten, de zon glinstert onder de horizon. De groene straal, waarmee de morgen zijn intrede doet bij elke dageraad, is pas door de hemel geflitst en een oneindige rust bedekt de wereld tussen nacht en dag. Rumoer van honden en krijsende vlermuizen valt uit, alles ligt stil. De vogels zijn nog angstig voor het nieuwe licht, straks weerklinkt het gekwetter en gefluit van de morgen. Zo zit ook ik behoedzaam naar mijn blad te staren, want de geest die schrijft komt stilaan naar de toppen van mijn vingers en in de stilte luister ik naar mijn diepste wezen.

Zo stil zijn de stillevenen waarnaar wij samen willen kijken. Bij de Romeinen lagen ze op de grond gespreid in de rijke mozaïeken plaveisels, zoals ze te Herculaneum (I^e en IIe eeuw) werden teruggevonden. Met de huiselijke en concrete trek welke de Romeinse plastische vormen doorringt, liggen fruit, groenten, een afgeknaagde rib, een vogelpoot, zorgeloos over de vloer gespreid. In latere eeuwen wordt het stilleven symbool en de vis op het bord van *San Apollinare Nuovo* (VIe eeuw) te Ravenna is eerder teken van leven dan voorwerp van stilleven.

De bloemen, het fruit, uit onze manuscripten werden niet als stilleven bedoeld, maar maken deel uit van een realistische ornamentiek, die onze Vlaamse meesters voorafspiegelt en vergezelt. Details bij *Van Eyck* (1385-1441) worden dank zij onze fotografische optiek tot stilleven omgetoverd maar vervullen in zijn compositie de rol van een versiering en een symbool.

Er is een nieuwsoortige visie op de mens nodig om een beknopt onderwerp, dat op zichzelf geen kosmische visie insluit, uit de wereld te isoleren en er volle belangstelling vanwege de kunstenaar voor op te eisen. Een voorwerp, een stuk wild of fruit, kunnen zich zo sereen als een landschap, zo diep als een zeezicht en zo voornaam als een portret gedragen. De mens hoeft enkel daartoe zijn diepste zelf in volwaardig tegenwicht tegenover het voorwerp te stellen en zich een eigen wereld te scheppen, waarvan hij zelf de perken en grenzen vastlegt. Deze zelfzekerheid laat toe het schamelste onkruid op doek te brengen en een waardigheid te verlenen, welke vroeger slechts aan bijbelse en godsdienstige tafereelen werd gegund. De Renaissancemens, bij wie de strijd met de Engel onduidelijk verliep, zal benevens zijn grootse, historische, mythologische en godsdienstige stukken stillevenen scheppen, waarin de glorie van de natuur en de materie op duizelingwekkende wijze worden geopenbaard. De afgronden van hemel en hel zijn reeds op aarde te zien in de donkere diepten van het fruit en in de klaarte van de wijnroemers met gulden drank. Aldus *Jacopo de Barbari's* (1440-1516) stilleven met patrijs bij ons in het Noorden geschilderd, en *Pieter Brueghels* (1525-1569) stilleven met pot, brood, vis en vlees in het Boymans Museum te Rotterdam. In stilte heeft *Heda* (1594-1680) zijn oesters, glazen en citroenen

met de plechtigheid van een landschap en de diepe doordachtheid van een kenner naar maag en geest als een droomlandschap opgesteld. Onwillekeurig wordt uit het stilleven een nieuw leven geboren en de mysterieuze, vreemde en soms weerzinwekkende symboliek van *Arcimboldo* (1530-1593) prikkelt onze weetlust.

Nu kan men zeker een reeks belangrijke Vlaamse, Nederlandse, Duitse, Italiaanse meesters vernoemen, die, bij honderden, stillevenen hebben geproduceerd en onder meer *Caravaggio* (1573-1610) met *Kalf* (1623-1693) en met *Weenix* (1640-1719) doen wedijveren. Maar encyclopedische kennis zou het proeven moeilijk maken en het wordt dan een banket met vele wijnsoorten, die het hart van mannen dronken maken.

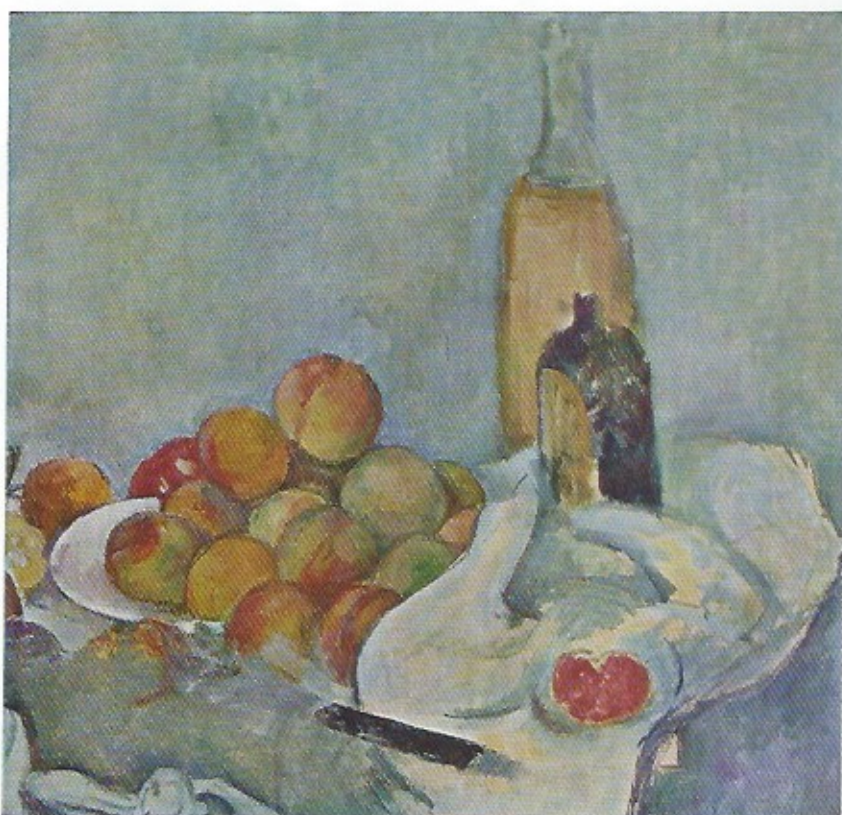
Het zoete Frankrijk geeft ons een nieuw geluid: *Chardin* (1699-1779). Zijn vakmanschap, zijn stijl, zijn palet zijn anders en van hem. Het isolatieproces, dat aan de grondslag ligt van het stilleven, benadert de volmaaktheid en het doek wordt iets om zichzelf, een 'an-sich'. Me dunkt dat dit het begin is van een tweede fase in het isolatieproces van het voorwerp dat met de Renaissance was begonnen. Nu het voorwerp zijn zelfstandigheid heeft gevonden, is het de beurt aan de kleur en aan het pigment. Men schildert om de glorie van de kleuren en om de lafenis van rijke tinten op het innerlijke doek, dat elk van ons in de geest draagt.

Het stilleven wordt bij *Chardin* een afbeelding van het democratische voorwerp, een beter woord is er niet. Tot nu toe had men de indruk dat er steeds weer voor de nobelen en voor de rijken werd gekonterfeit. Nu schildert men omdat schilderen goed is en het voorwerp schoon. Tot nu werden de hazen geschoten om te worden geschilderd en werden geschilderd zoals ze werden geschoten. Nu ligt de rog als een glimmende vis voor de tafel bestemd en werd hij gevestigd zoals hij wordt geschilderd. Aldus nadert met rasse schreden de tijd waarin wij leven.

Over *Goya* (1746-1828) en *Manet* (1832-1883) welke voor ons het zuiden zijn, bereiken wij onze provençaalse dominee *Van Gogh* (1853-1890) De stoel van zijn confrater *Gauguin*, met kaars en boek op het zitsel, slaat de brug naar *Picasso* (1881-) die het schilderij van de laatste eeuwen samenvat en afsluit. Staat ge klaar voor een nieuw begin?

Na gelijktijdig de synthese en de analyse van de vorm, van de techniek en van de stijl meedogenloos in zijn vele verschijningsvormen te hebben uitgevoerd, wordt *Picasso* de inleider tot de abstracte kunst. Nu sterft het onderwerp en wordt de kleur herboren. Elk doek, elk werk, wordt een stilleven van materie en kleur, dat autonoom zichzelf tot voorwerp neemt. De hoogmoed, die deze houding doorstraalt, wordt in een tweede stadium dynamisch geïnterpreteerd en action-painting veredelt zelfs de penseeltrek

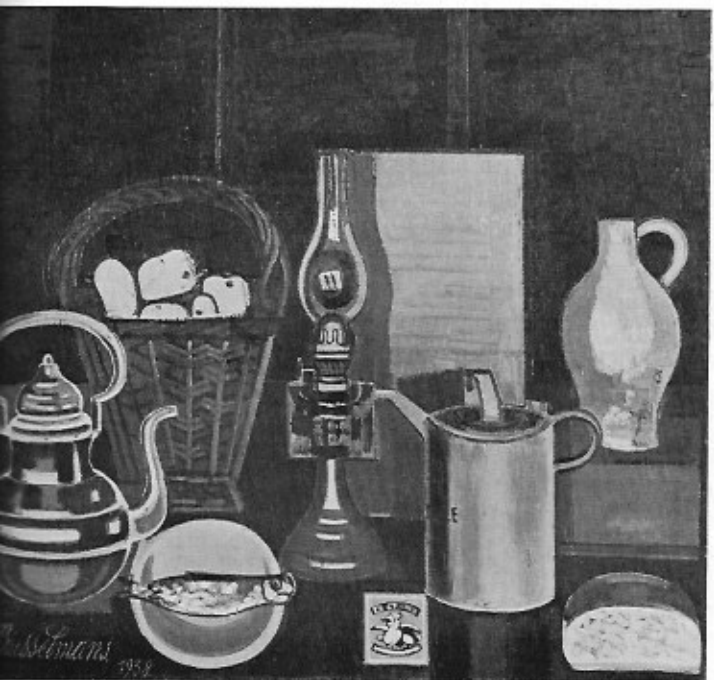
Vincent van Gogh :
Karaf, citroenen en sinaasappelen.
Cliché Stedelijk Museum Amsterdam.

Paul Cézanne : Stilleven, ca. 1890/4.
Cliché Stedelijk Museum Amsterdam.

Arcimboldo : Portret
van Meester-kok.
Als men het blad
omkeert, ziet men ee
speenvarken en een
kip, in een braadpan
met opgelicht deksel.
Coll. Brannertrielen,
Djursholm (Zw.).

1	2
3	4

- 1 Julien Creyten : Stilleven, olieverf, 103 x 124 cm., z.j.
  - 2 Henri-Victor Wolvens : Stilleven, olieverf, 130 x 170 cm., 1934.
  - 3 Jan Brusselmans : Stilleven met rode kan, olieverf op doek, 112 x 122 cm., 1938.
  - 4 Gilbert Swimberghe : De blauwe tafel, olieverf, 113 x 145 cm., 1955.
- Clichés Prov. Bestuur West-Vlaanderen.

tot een thing of beauty. Nu wordt het ultima Thule betreden, het voorwerp is verdwenen, het doek rijst in de mist als de rots uit de kolkende zee. Staat gij klaar voor een nieuw begin?

Wij zijn nu halfweg onze gulden eeuw gekomen en midden de belangrijkste culturele evolutie van alle tijden. In onze cultuur van musea en reproducties wordt elkeen aangegrepen door het beste. Vroeger verlangde men naar het concert als naar een lafenis, nu liggen de platen nacht en dag op de draaischijf. Wie ooit had, als Bruggeling, Rubens gezien of, als Amsterdamer, Van Eyck? De kunst kon aldus in de diepte gedijen en met weelderige vruchten uit eigen haard en stam tot bloei komen. De geschiedschrijvers hebben deze verschillen meesterlijk beschreven. Een absurde en zelfs abstrakte uitwas van dit historicistische aspekt van zulke geschiedschrijving is de schepping van de Ecole de Paris, waar de genius loci van de lichtstad de bakermat wordt van onze modernen. Ondertussen echter is de wereld veranderd en zoekt men andere wetten. Staat gij klaar voor een nieuw begin?

Wij beleven de zonsopgang van een nieuwe tijd. Wij worden een ras dat de wereld beheerst. Wij zijn in de lucht geruster dan op de baan en de planeten zijn nu dichterbij dan Amerika bij Columbus. Veel belangrijker is het bewustzijn dat wij deze planeten kennen, het atoom beheersen, en de mens doen slapen of waken of rusten of koppelen zoals ons belieft, met middelen die wij zelf bereiden.

Zo goed wordt de wereld beheerst, dat wij hem in foto en druk naar believen herhalen, in plastic en beton herscheppen, met machien en werktuig herwerken. In dit alles wordt de harmonie van de geest en het spel van de mathesis beter dan ooit tot uiting gebracht. Waar vroeger in onze steden beelden en paleizen, symbolen van macht en denken waren, boven de hutten en de stallen van volk en ambachtsman verheven, fonkelt nu in iedere kamer een radio, staat de wagen langs de straat, slaat de motor met een flits af of aan. Het loont minder dan ooit uw portret te laten schilderen, want ik heb gisteren uw foto gemaakt. Staat ge klaar voor een nieuw begin?

Er blijft in alles de mens. Er slaapt in de wieg een kind. Er mint op de bank een paar. Er werkt een man. Er sterft, men sterft er. Er groeit nog haat maar de liefde zegeviert. De besten onder ons, en ook wijzelf als alles rustig is, zijn goede mensen die onze wereld zien en zoeken te begrijpen en zin te geven. Zoals vroeger slechts enkelen leefden, zo leven nu stilaan de duizenden. Dit is een nieuw begin.

De nieuwe figuratie leeft met haar lover in het surrealisme, het voorwerp is haar stam en de wortels staan diep in de nieuwe Wereld, niet in Europa, geplant. Dit is een nieuw begin. Enkele kunstenaars, elk onwetend van de ander, lieten de abstraktie, de aktie en de niet-figuratie links liggen en begonnen met een zekere ironie het voor-

werp van vandaag de dag als een dagschotel op tafel te zetten. Nadien wordt een beweging uitgevonden en moet de beweging wel worden gedoopt, maar alles begint zoals elk leven begint, uit een ervaring, uit een bewustzijn en uit een overgave. De POP ontpopt zich bij de literaire en kunstminnende journalisten, enkele jaren nadat de kunstenaars — onbekend en ongeholpen — hun werk hebben uitgevoerd. Met deze opmerking wordt de mode van de pop-art herleid tot wat ze is, terwijl wij onszelf openstellen voor de benadering van het stilleven zoals deze ons rond de jaren zestig werd voorgesteld.

Een stilleven dat wij eerst bekijken is het stuk Meats — Vlees — in 1963 door *Claes Oldenburg* te Parijs gemaakt. De man is Zweed en Amerikaan, zwaar als een zoete dinosaur, lichtblauw van ogen. Zijn stap drukt door alsof hij veerkrachtige zolen droeg. Hij werkt zonder einde, zijn armen hangen als grijpers rond zijn lichaam. Aangename omgang, zachtmoedige mens, het vertrouwelijke gelaat van een enorme zeer intelligente dog. Naast hem zijn vrouw, klein en zwart, vinnige oogjes, duidelijke neus en zijn vlijtige helpster op het atelier.

Wat een New-Yorker zijn atelier noemt is een enorme zaal — a loft — een ledige stapelplaats op de derde of vijfde verdieping van een vervallen huis in een vervallen kwartier van de stad, liefst één van die dwarsstraten die lijk trekschouwen de wind van de Hudson naar de East River zuigen. Kontakt met de moderne wereld langs een paar elektrische lampen, een telefoon, een vuil toilet en vooral het geraas, gedonder, gejam, gefluit en geschreeuw van de stad. Geen rust, maar een gordijn van geluid waartegen uw eigen geluiden zich afspelen, een theater waarvan de klank in verschillende vlakken ligt of een stereo met vele speelhoeken tegelijk. Men leert na zekere tijd, en het vergt inspanning, in dit geluid zijn eigen klank te horen en zijn eigen gesprek te voeren. De ascese welke nodig is om deze rust in de wanorde te bereiken, is iets wat zoveel mensen niet aankunnen. Voor wie dit kan, ontstaat een nieuw geluid: een geladen stilte in het onpersoonlijke rumoer van de stad waarin uw gedachten als parels vallen. Ook visueel bewoont de mens een kaleidoscoop van voorwerpen, waaruit slechts enkelen de pure glans van schoonheid rapen. Onderworpen aan geluiden en kleuren, aan voorwerpen en lawaai, zijn ze zeer zeldzaam, de moderne astronauten, die rustig op hun baan hun taak volvoeren. Zulk een rustige man is Oldenburg. Zo kalm dat hij maandenlang op dezelfde plaats blijft, zowel thuis te New-York of als zijn stappen hem naar Europa terugbrengen. Daar zoekt hij dan een voorlopig tehuis en zet zich aan het werk waar hij leeft. Geen wonder dan dat hij te Parijs een serie stillevens tot stand bracht waarvan de weelderige uitstallingen van winkels en beenhouwerijen de hoofdschotel werden. Oldenburg hermaakt de wereld met zijn eigen handen. Hij er-

1

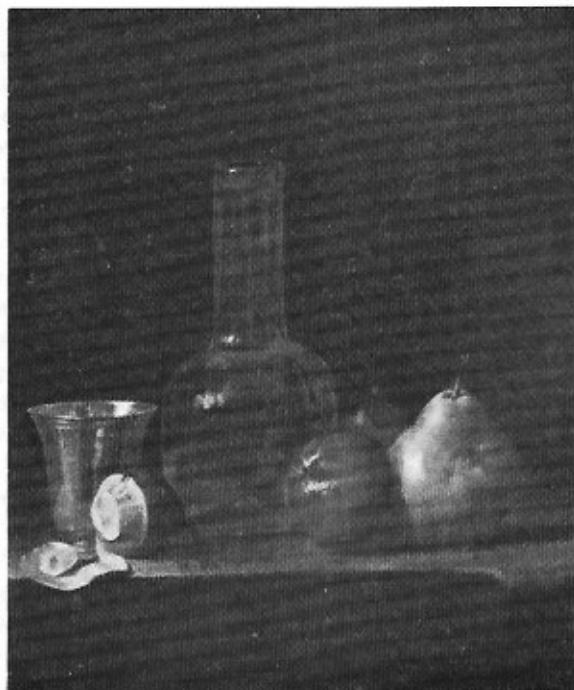
2 3 4

1 Rik Slabbinck : Stilleven met kruisbeeld, olieverf, 100 x 130 cm., 1953.
Cliché Prov. Bestuur West-Vlaanderen.

2 Soutine (1894-1943) : Stilleven met haringen.

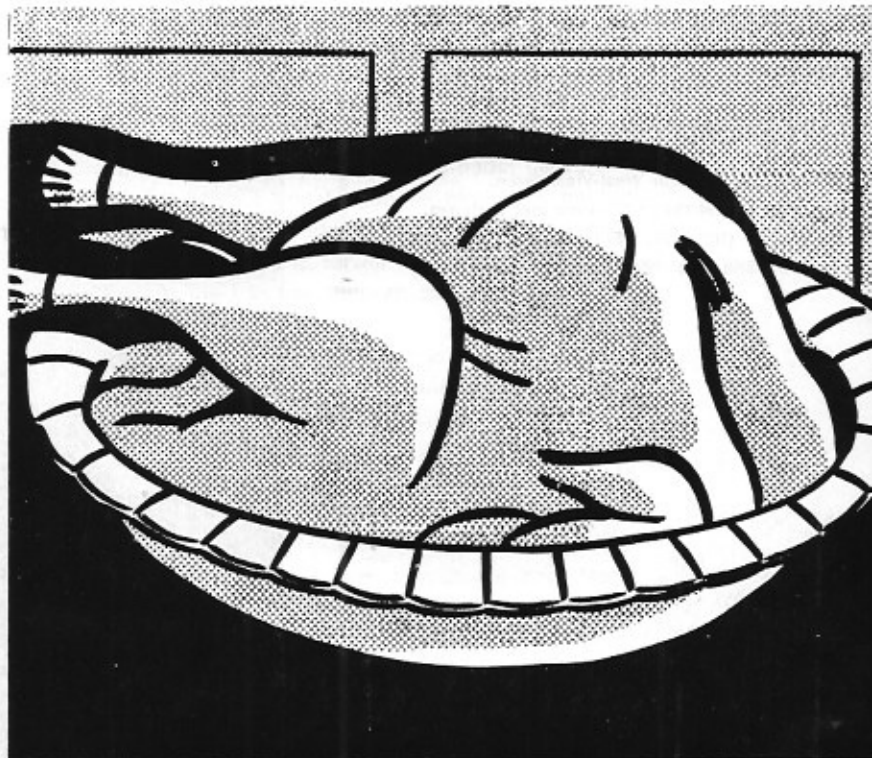
3 Chardin (1699-1779) : Stilleven.

4 Juan Gris (1887-1927) : Stilleven.

Andy Warhol : Campbell's Soup Can, 52 x 41 cm., olieverf op doek, 1962.

Roy Lichtenstein : Turkey, 1961.

Claes Oldenburg : Meats, 1962.

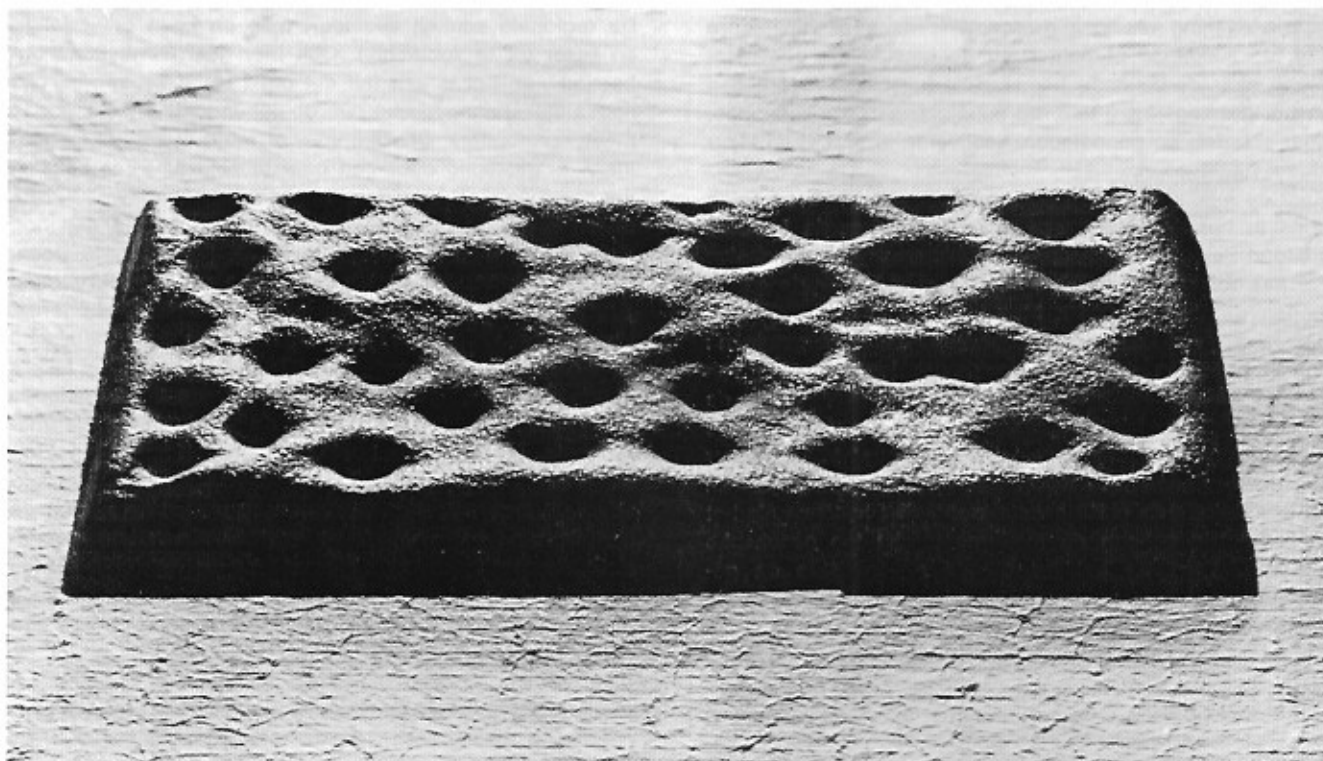

vaart bewust de vormen die hem omringen. Hij handelt alsof, hij herhaalt bewust, hij herdoet, hermaakt, overdoet het voorwerp. De afmetingen van het voorwerp, zijn kleuren en vormverhoudingen worden, zoals in *Meats*, geraffineerd in één situatie samengevat, uit de harde context verwijderd, in 3D op tafel gezet. Wat sedert zo lang op het doek gebeurde, wordt hier in de ruimte gezegd. Zo haast men voor de toeschouwer het woord *nature-morte* uitspreekt, ontstaat er een reflex naar de aanvaarde categorieën en wordt het voorwerp aanvaard. Het heeft zijn plastron gekregen. He did not wear his tie: en ik kon niet zien dat hij uit mijn college kwam.

Wanneer integendeel de afmetingen, het materiaal en de voorstellingswijze, de vervorming, de overplaatsing van het werk, tegennatuurlijk zijn zoals in de reuze Hamburgers wordt men de bewuste stap van het bekende naar het doordachte gewaar. In 'soft engine' wordt een motor uit doek en kapok op schaal vervaardigd en het wordt een modern gobelin.

Op een zilveren atelier — The Silver Dream Factory — waarvan vloer, bodem en zijwanden, kolommen, muren en deuren met zilverpapier (aluminium!) beplakt zijn, heeft *Andy Warhol* een stille revolutie van de film doorgevoerd. Uit het venster werd urenlang de Empire State gefilmd en,

Claes Oldenburg :
Zweeds knackbrood,
gietijzer, 1966.
Foto Hammarskjöld,
Stockholm.

wonder genoeg, er gebeurde zeer veel. Het licht van de zon, de wolken, de bedrijvigheid van de mens. Later werd een vriend — de schilder Indiana — gefilmd terwijl hij rauwe champignons opknabbelde en een banaan eet. De film is aan grote snelheid opgenomen en wordt dan langzaam teruggeschoten. Met een onbarmhartige traagheid volgt men nu de close-up van een mond die als een kwal rond zijn prooi sluipt en eet. Deze mechanische interventie volstond om het eetproces totaal te ontwrichten en een organische betekenis te laten verwerven, die maandenlang in de herinnering blijft. Zijn schilderwerk, dat weldra door zeefdruk werd vervangen, is de bevestiging van een werkelijkheid tot op het punt dat ze razend maakt: Soup-can bootst zorgvuldig de soepdoos na. Maar aldus is de doos iemand geworden als de Chinees, die U herkent op de groepsfoto van nonkel missionaris. Wie herkent een Chinees uit een ander, tenzij degene die met veel liefde en bezorgdheid de mens in de gespleten ogen heeft gezocht? Wie kan een geminacht voorwerp zoveel waardering verlenen dat het een aangezicht krijgt? Voor de rog hadden Chardin en Ensor hun eerbied betoond, de bliken dozen hebben op Warhol gewacht.

Een derde benadering van de niet-natuur, van het industrievoorwerp en van de serie, is Roy Lichtenstein. Deze schil-

dert als het ware een fotogravure, met de puntjes en de lijnen en de simpele kleuren van de comic-strip. Alles verlaat echter de toegekende en aanvaarde verhoudingen. De onderwerpen zijn zodanig gekadreerd en uitgezocht, dat het reproductieprocédé, waaruit het schilderij wordt afgeleid, een eigen inhoud verwerft. De afstand, die Lichtenstein tegenover de dagbladfoto neemt, bepaalt een verre verhouding tegenover dit voorwerp en bevestigt de persoonlijke waarde welke de schilder aan dit neutrale gegeven in zijn geest verleent. In de lijn van ons onderwerp ligt de kalkoen in de braadpan waarvan het wit de zwarte pokjes draagt, die iedereen uit de Persil-advertenties heeft geleerd. Ik dacht dat het mooi was, tot ik de was van mijn buurvrouw zag. Let op dat ge beter vaart.